

GROHAR IN ZBIRKA NJегоVIH MLADOSTNIH DEL V SORICI

O slikarju Ivanu Groharju je bilo že veliko napisanega. Iz spominov, poročil, razstavnih katalogov in študij o njegovem življenju in delu izpod peresa Franceta Mesesnela (1926 in 1955), Josipa Armiča (1931), Antona Podbevška (1937), Riharda Jakopiča (1947), Franceta Steleta (1949, 1958 in 1960), Branka Berčiča (1955), Frana Šijanca (1959), Janeza Pirnata (1960) in Melite Stele-Možina (1962) sem zbrala glavne podatke, da ob stoletnici Groharjevega rojstva prikažemo bralcem Loških razgledov usodno življenjsko pot tega poeta naše pokrajine, ki je s svojimi deli dosegel veliko posmrtno slavo v zgodovini slovenske slikarske umetnosti. Priključila sem še spomine na umetnika, o katerih so pripovedovali Janez Golja iz Hejblarjev, Terezija Kejžar in Marija Pintar iz Spodnje Sorice ter Stevo Sink iz Škofje Loke. Življenjepis sem dodala pregled o zbirki Groharjevih mladostnih del v Sorici in natančnejši opis slike Jaslic, ki v tej zbirki najbolj privlačuje poglede in občudovanje obiskovalcev.

Ivan Grohar se je rodil v Spodnji Sorici v nekdanjem farovžu. Skromna spominska plošča, vzidana na tej hiši, nosi napis: »Tukaj je bil rojen 15. junija 1867 Ivan Grohar, slovenski slikar-impresionist.« Njegovi starši so bili v tej hiši gostači. Oče Andrej, ki je umrl, ko je bilo Groharju komaj 7 let, je nekaj let po Ivanovem rojstvu zgradil bajto v Zgornji Sorici, v tako imenovanih Hejblarjih, ki so približno uro hoda oddaljeni od Spodnje Sorice nad dolino Zadnje Sore. Mati Neža je bila drobna, majhna, slabotna ženica, ki jo je Grohar imel zelo rad. Umrla je, ko je bilo Groharju 32 let. Znano je, da sta starša doma govorila še staro tirolsko narečje. Bajto je mati zapustila Janezu, kakor so ga domači zmerom imenovali, ta pa dobrega srca, kot je bil, jo je dal svoji sestri Frančiški, ki je bila poročena s hišarjem Goljo. Bila je devet let starejša od svojega brata in mati dveh sinov, umrla je za pljučnico, stara 58 let. Pokopana je prav tako kot starši na soriškem pokopališču.

V osnovno šolo je hodil v Sp. Sorico in, čeprav je bila bajta precej oddaljena od šole, je mladi Grohar pešačil v šolo vsak dan, tudi v najhujši zimi. Njegov učitelj Pitamic je spoznal fantovo izredno nadarjenost za risanje in mu pri tem pomagal s pomočjo Eichlerjeve zbirke za pouk v risanju. Zaradi velike revščine doma ni bilo mogoče, da bi po končani šoli nadaljeval šolanje, kar je bila njegova srčna želja. Preživljal se je tako, da je delal kot hlapec ali pastir v Davči in na Petrovem brdu ali pa drvaril na Jelovici. Kljub težkemu delu je v svojem prostem času še vedno navdušeno risal, rezljal v lesu in slikal znamenja. Tedanji soriški župnik Jamnik je Groharja podpiral in mu dajal denar za barve. Župnik Jamnik je bil doma iz Stare Loke, kjer je tudi v visoki starosti umrl. Jamnikov sošolec je bil vitez Karl, pl. Strahl, ki

je imel v svoji starološki graščini umetniško zbirko slik, v kateri si našel poleg slik domačih slikarjev Wolfa, Layerja, Langusa, Šubicev, tudi dela italijanskih mojstrov. Na Jamnikovo priporočilo si je Grohar ogledal to privatno zbirko in se še bolj navdušil nad slikanjem. Zelel je iti v uk. V tistem času se je v Ljubljani mudil že takrat slavni slikar Jurij Šubic, župnik je Groharja napotil k njemu z željo, da bi ga slikar vzel k sebi v uk. Grohar, navdušen nad tem predlogom, se je napotil kar peš v Ljubljano. Toda kakšno razočaranje je doživel ubogi, plahi, navdušeni fant. Slikar ga je napotil k svojemu očetu Štefanu v Poljane in mu niti ni dovolil, da bi ga gledal pri slikanju. To je mladega Groharja strašansko potrlo. Užaljen in razočaran se je vrnil v ljubljeno Sorico. Toda imel je železno voljo. Kmalu je šel peš v Poljane k *Štefanu Šubicu* v uk. Tu je ostal samo nekaj dni: v teh dneh je v glavnem rezbaril. Štefan Šubic, oče slavnih slikarjev Janeza in Jurija, je imel svojo delavnico v Poljanah. Rezbarstva se je učil pri Janezu Groharju v Železnikih. Bil je spreten mojster, ki je poleg tega, da je rezljal prižnice, oltarje in ostalo cerkveno opremo, slikal tudi mnogo fresk po kapelicali in cerkvah. Rezbaril in slikal je in tako sčasoma odprl delavnico. Štefanova delavnica je sprejemala mnoga naročila za sosednje, pa tudi oddaljenejše cerkve, tako znana je postala. Prve vtise o slikarstvu in kiparstvu je svojima sinovoma dal prav Štefan. Pri Štefanu se je izšolal tudi *Matija Bradaška*, h kateremu se je napotil mladi Grohar. Bradaška je bil takrat že znan cerkveni slikar v Kranju. Pri njem je ostal samo eno poletje v letu 1888, kjer si je pridobil osnovno tehnično znanje. Matija Bradaška je bil rojen leta 1852 v Lučinah. Njegov oče je bil mizar in je zelo rad čital knjige. Sina Matijo je že kot mladega fanta veselila podobarska obrt. Kot otrok je izrezoval kipee iz lesa. Pri Štefanu je videl, kako sta Janez in Jurij napredovala v slikarstvu, tako se je tudi sam vnel za slikarstvo. Opazoval ju je, kako mešata barve in jih nanašata na platno. Naskrivaj je poskušal slikati in šlo je kar dobro. Zamenjal je dleto in tolkač za čopič in paleta. Prve slike so bile seveda nepopolne, toda slikarski talent, veselje in pridnost so ga vodile do vedno boljših slik. Slikar Bradaška si je vse znanje pridobil v Štefanovi delavnici. V začetku je poslikaval znamenja in kapelice, slikal za cerkvena bandera in oltarje. Verjetno se je pri slikanju znamenj in kapelic spoznal s slikanjem na svež omet, saj je bil pozneje znan predvsem kot freskant. V tej tehniki se je izuril zelo dobro in poslikal vrsto cerkva na Gorenjskem in Štajerskem. Ker je rabil denar, da je preskrbel številno družino, je izredno hitro delal, to pa se mu je maščevalo pri kvaliteti slik in se zato ni razvil v priznanega slikarja.

Želja pridobiti čimveč tehničnega znanja, čimveč slikati, je napotila Groharja še istega leta k slikarju *Milanesiju* v Zagreb, kjer je ostal približno dva meseca. Špiro Milanese, akademski slikar, je živel v Zagrebu konec 19. st. Njegova dela kažejo italijansko šolo. V glavnem je slikal cerkvene slike, zatem portrete in genre scene. V Zagrebu je razstavil l. 1881 prizor iz zagrebškega življenja po potresu. Prisostvoval je na razstavi društva za umjetnost in obrt leta 1891. Dnevno časopisje ga omenja do leta 1906 kot zagrebškega slikarja. Pouk pri tem cerkvenem slikarju mora Grohar prekiniti zaradi poziva k vojakom. Vojaški rok je služil zaradi pobega štiri leta, namesto treh. Pri vojakihi so ga namestili tako, da se je ukvarjal z litografijo, vendar ga je vroča želja, čimveč ustvariti in videti, tako premotila, da je zbežal od vojakov. Nekaj časa se je skrival v Sorici, ko pa so zanj izvedeli orožniki, je pobegnil čez mejo v Slovensko Benečijo in od tam v Benetke. V Benetkah si je po ga-

lerijah in cerkvah ogledoval umetnine. Ponovno je doživel razočaranje. Brez zaslužka ni mogel živeti in tako se je javil na avstrijskem konzulatu v Benetkah kot vojaški begunec. Pri garnizijskem sodišču v Trstu je bil obsojen na 5 mesecev težke ječe in tako je moral odslužiti še podaljšani vojaški rok. Tudi pri vojakihi je v prostem času risal. Po odsluženem vojaškem roku je odšel l. 1892 s podporo kranjskega deželnega odbora v Gradec na Deželno risarsko šolo, kjer je ostal do leta 1895. Hotel je na akademijo in je v letu 1894 opravil z odličnim uspehom izpit na dunajski akademiji, vendar so ga odklonili zaradi nezadostne šolske izobrazbe. Po končani triletni risarski šoli, se je napotil v jeseni l. 1895 v Monakovo, kjer je ostal dva meseca. Ogledoval in kopiral je slike v stari in novi pinakoteki. Zlasti so mu bila pri srcu dela švicarsko-nemškega slikarja Arnolda Boecklina (— v začetku je Boecklin slikal melanholične pejzaže, kasneje antično-mitološke motive in pejzaže z liki nimf, kentavrov in satirov) in italijanskega slikarja Segantinija. Boecklin je vplival nanj samo krajši čas s svojim romantičnim navdihom, dočim mu je Segantinijevo slikarstvo veliko pomenilo. S Segantinijem sta si bila sorodni duši, saj sta oba ljubila preprostega, na zemljo navezanega človeka. Tudi Giovanni Segantini je bil kmečki sin, pastir, ki je slikal pejzaže iz švicarskih in italijanskih Alp. Grohar ni tajil, da je vzljudil Segantinija, vendar se je pošteno razburil, če mu ga je kdo začel oponašati. Jama je pravil, da je bil Segantini izključno Groharjeva zadeva. Ko je Grohar videl v Monakovem Segantinijeve Orače, se je zanje ogrel, verjetno bolj zaradi snovi, ki mu je bila kot Gorenjcu blizu. Prav tako je Jama sodil, da gre za izživiljanje iz sorodne alpske domačije, za miselnost iz sorodnega okolja. Jami Segantini ni preveč ugajal. Bil je mnenja, da Segantinijeva metoda slikanja, ki obstoji v izdelovanju detajlov od mesta do mesta, še ne predstavlja prave impresionistične tehnike. Segantini je slikal po klasičnem receptu. Začel je na določenem mestu slike in je izgotavljal vsak naslednji del ploskve posebej, ne da bi obravnaval celoto, je zaključil Jama. V tem času je bilo Groharju do študija cerkvenega slikarstva, saj je za svoja cerkvena naročila potreboval predloge za kompozicijo oltarnih podob. V svoji stiski je bil prisiljen, da je kopiral v monakovski pinakoteki. Kadar pa je ustvarjal zase, je uporabljal žanrske snovi iz domačega kmečkega življenja, tu pa je pokazal navezanost na Segantinija.

V tujini ni zdržal dolgo. Že leta 1896 ga najdemo v Sorici, kjer je nemurno slikal. Rastoča samozavest mu je pripomogla, da je še istega leta odprl v Škofji Loki svoj atelje. O tem poroča tudi Slovenski Narod: »Akademski slikar Ivan Grohar je otvoril atelje v Škofji Loki, kjer se je stalno naselil. Grohar je z raznimi slikami dokazal svojo veliko nadarjenost in tehniško izurjenost, tako da ga moremo občinstvu prav toplo priporočiti.« V Škofji Loki je bil Grohar vse do leta 1900. Vmes je prebival tudi v Sorici in v Ljubljani. V Škofji Loki je imel Grohar v drugem nastropju v tako zvani »kasarni«, sedaj Blaževa ulica, v najemu sobo, ki mu je služila kot spalnica in atelje. Najemninino je takrat v redu plačeval, kar pomeni, da je živel v bolj urejenih razmerah kot pri svoji drugi naselitvi v Loki. V sobi je imel polno slik in je menda takrat hodil v Mavčiče slikat znamenje k premožnemu in gostoljubnemu kmetu, pri katerem se je tudi dalj časa zadrževal. Iz Loke je Grohar večkrat hodil v Ljubljano in Sorico, v Loki sami pa je ob večerih zelo rad zahajal v Homanovo gostilno, v kateri je sedaj slaščičarna.

V letu 1897 se je seznanil z Jakopičem. Grohar je namreč poleti 1896 razstavil v Obrezovi trgovini v Ljubljani sliko Svete družine, katero je videl tudi Jakopič. Jakopič je sklenil, da ga obišče v Sorici, vendar ga je Grohar prehitel in tako sta se kasnejša, resnična prijatelja seznanila v Zalem logu, kjer se je takrat Jakopič mudil na obisku. Takole se ga spominja Jakopič: »Slučaj me je prinesel v Zali log pod Sorico. Kar stopi nekega dne v gostilniško sobo mlad človek dolge postave. Njegov veseli obraz je bil s pikami gosto posut in tanki konci brk so mu viseli melanholično daleč navzdol, lase pa je imel kodraste. Okrogla usta so bila kakor na žvižg pripravljena in oči so se mu nedolžno smehljale.« Jakopič ga je pregovoril, da se je preselil v Ljubljano. Tu je sprejel nekaj cerkvenih naročil, med njimi naročilo za izdelavo dveh slik Antona Padovanskega in Antona Puščavskega za novo cerkev na Brezjah. Pred izdelavo teh dveh slik je šel l. 1899 za nekaj mesecev v Monakovo z željo, da se še bolj izpopolni. Za njim je prišel tudi Jakopič, ki ga je uvedel v Ažbetovo šolo, kamor je hodil zvečer risat akt. Jakopič ga je v Monakovem seznanil z Veselom, Sternenom in Jamo. Grohar se je spoprijateljil z Ažbetom, katerega je zelo bolelo, da njegovi učenci oziroma prijatelji niso dolgo vzdržali v njegovi šoli. Ažbe je takole govoril: »Talenta imajo mnogo. Grohar, Jakopič in njuni prijatelji, sami genialni mladeniči, ki so bili par mesecev pri meni, potem pa so vse popustili in odšli v domovino, kjer zdaj mažejo na lastno pest.« Iz Ažbetovih pisem in dopisnic razberemo stalne pozdrave prijateljem Jakopiču, Groharju, Veselu in Sternenu. Nad Groharjem se je pritoževal, da pri njem noče študirati. Glavna prednost Ažbetove šole je bila precejšnja svoboda v postavljanju modela in individualna svoboda, v nasprotju z avtoritativnim poukom na akademiji.

Leta 1900 je razstavil obe brezjanski sliki na razstavi, ki mu je prinesla sloves. Zdelo se je, da se bo razvil v cerkvenega slikarja. Vendar je nastal preobrat. Pod vplivom Segantinija in Jakopiča je začel oblikovati svoj lastni stil. Cerkvene slike je polagoma opuščal in krajina je postala njegov glavni motiv. V letu 1900 je pripravljalo Slovensko umetniško društvo prvo slovensko umetniško razstavo v Ljubljani, na kateri so mladi umetniki dosegali vsaj navidezen uspeh. V letu 1901 je dobil naročilo, naj poslika trnovsko cerkev, toda začeto delo mu je bilo zaradi spletk odvzeto. Istega leta je prevzel tudi društvene posle blagajnika. Leta 1902 je čas druge slovenske umetniške razstave. Ta razstava je prinesla razstavljavcem žalost. Javnost še ni bila zrela za novo slikarstvo in ga je odklanjala. Slovenski impresionizem se je razvil približno trideset let kasneje kot francoski in je tudi v bistvu drugačen. Slikarska izrazna sredstva so bila sicer ista, a v našem slikarstvu je dobila veliko vrednost vsebina slike. Njihovo načelo je bilo slikanje na prostem, kajti oblikovanje barve in svetlobe je postalo v sončni luči drugačno kot pa v zaprtem prostoru. Same razstavljavce pa je ta razstava združila in doseženi so bili prvi rezultati slovenskega impresionizma. Najtežji udarec je zadel Groharja leta 1902. Bil je v veliki denarni stiski, v takšni, da po nekaj dni ni ničesar zaužil. Tako je segel po društvenem denarju, v prepričanju, da ga bo vrnil, ko bo prodal nekaj slik. Nato je odpotoval konec oktobra na Beneško v Št. Peter ob Nadiži. Tu je neumorno slikal z željo, da društveni denar čimprej vrne. Ker Groharja ni bilo na društveno sejo niti ga ni bilo v Ljubljani, je padel nanj sum, da je poneveril denar in zbežal. Društveni predsednik Franke je zadevo takoj prijavil policiji. Grohar je bil preveč pošten, da bi skušal goljufati. Izposodil si je denar, za katerega je takoj zastavil svoje slike kot

protivrednost. Da tega ni povedal niti svojemu najboljšemu prijatelju Jakopiču, je kriva njegova sramežljiva in ponosna narava, ki ni hotela razkriti svojega bednega položaja. Groharja so zaprli, dobil je tri mesece težke ječe. Ko so ga izpustili iz ječe februarja 1905, je bila njegova prva pot v kavarno. Takole opisuje dogodek: »V kavarni so sedeli nekdanji moji prijatelji, toda na mojo veliko žalost so vsi, ko so me zagledali, plačali in odšli, ne da bi me kdo sploh pogledal, kaj šele ogovoril.« V tej stiski ga je notar Rahne povabil na svoje posestvo na Brdo pri Domžalah. Kaj je pomenilo to povabilo, pravi sam: »Če me ne bi Vi sprejeli, bi me ne bilo več na svetu. Rešili ste mi več kot življenje.« Tu je ostal približno dva meseca. Slikal je po ves dan in tu je nastala tudi njegova čudovita Pomlad.

Jeseni leta 1905 je odšel na Dunaj, kjer se je pričelo njegovo stradanje. Tu si je najel atelje. Spočetka se mu je še kar dobro godilo, toda zaslužka ni bilo, denar pa je pohajal. Ko mu je zmanjkalo denarja za gostilno, je bil kruh največkrat njegov edini dnevni obrok. Vidno je hujšal. Ob tem času je Grohar obiskal tudi Cankarja, ki je to srečanje takole opisal: »Prikazal se je človek tako visok in postaven, da je moral na pragu upogniti hrbet. Nekoliko starejši in sila močnejši je bil od mene, ali v pogledu svojih zvestih oči je bil mlajši, bolj otroški in bolj zaupljiv... Kozav je bil v lica, nosil je tenko brado, ki je bila takrat kuštrava in kocinasta, ter dolge povešene brke... Suknjič mu je bil preozek in prekratek, močna zapestja so mu štrlela daleč iz rokavov, hlače so mu segale komaj do gležnjev... Ko se je nerodno in tiho nasmehnil, sem zapazil še nekaj posebnega. Imel je čudno ploščate ustnice brezkrvne in počez razpokane. Take ustnice so verno znamenje, da človek že dalj časa ni jedel, tri dni morda...« Takšen je bil Grohar, ko se je pripravljal skupaj s tovariši na razstavo v galeriji Miethke. Za pripravo te razstave je imel Grohar največ skrbi, dela in truda. Razstava jim je prinesla zaslužen priznanje in Grohar je bil za nekaj časa rešen gmotnih skrbi. Tudi razstava leta 1904 v Beogradu mu je prinesla novo priznanje. Leta 1904 se je Grohar drugič naselil v Škofji Loki. V loški okolici je slikal Sternen, in sicer na Godešču in v Gorenji vasi. Jakopič in Grohar pa sta slikala na Suhi, Kamnitniku in okrog Crngroba. V veseli družbi loških študentov je resni in zamišljeni Grohar pozabil na svoje skrbi in borbo za vsakdanji kruh ter zelo rad z njimi zapel stare fantovske pesmi. Ob nedeljah zvečer pa so se običajno zbrali v škofjeloški kavarni. V njihovo družbo so radi prisedli tudi drugi Ločani, med njimi industrialec Dolenc. Petje jim je bila najljubša zabava. Kadar so bili posebno razigrani, so šli vasovat v Staro Loko, kjer je Grohar rad večkrat prav po fantovsko zavriskal. Med tednom je rad zahajal k Homanu v gostilno na kakšen kozarček. Njegovo stalno mesto je bilo v prvi sobi pri peči, nasproti vhodu s ceste. Kadil je cigarete, včasih tudi viržinke in kramljajal s hišno gospodinjo. V tej Homanovi gostilni, ki je imela razgled po vsem trgu, je napravil tudi sliko Škofja Loka v snegu (1905).

Nekaj časa je stanoval tudi pri »Ertunovcu« v Stari Loki, potem pa se je preselil na Štemarje, last industrialeca Dolenca, danes Kidričeva cesta, v podstrešno sobo. Poleti je imel okno zmeraj odprto in neke noči se je zgodilo, da je Groharju nekdo ukradel obleko, ki jo je imel na stolu poleg postelje. To je bil za Groharja hud udarec, saj je bil z obleko slabo preskrbljen, manjkalo pa mu je tudi denarja za hrano in stanovanje. Pozimi je običajno nosil staro pelerino, ki mu je pri hoji opletala okrog dolgih nog. Za uradne obiske in sve-

čanosti pa je imel črno salonsko suknjo in zelo ozke črne hlače, v katerih so se njegove noge zdele še daljše. Na kosila in večerje je hodil v »Prajerce« na Spodnji trg k Špelci, ki je dobro poznala Groharjeve gmotne razmere. Nikdar ga ni terjala za plačilo, vendar mu je bilo zelo hudo, ker ni mogel v redu plačevati hrane. Večkrat je raje ostal lačen, kot da bi odšel v Prajerco. Če je prodal kakšno sliko, je bila njegova prva pot vsaj delno poravnati dolg. V družbi v Prajerici se je rad razgovoril. Tako je pripovedoval, da je slika na znamenju (Snemanje s križa, 1896) ob poti v Črngrob, ena njegovih prvih del in da je pozneje to sliko, ko je prihajal v Loko, večkrat popravljal. Nadalje je pravil, da je v neki cerkvi slikal svetnika, pa so mu delo skritizirali, češ da je narisal Jegliča in da se je hotel iz njega norčevati. Glede podpor deželnega odbora pa je vedno govoril z veliko hvaležnostjo. O razstavi na Dunaju (1904) je govoril z velikim navdušenjem in zadoščenjem ter čital laskave kritike o tej razstavi. Primerjal je te kritike z domačimi, ki so v glavnem vsako delo skritizirale, kot da bi bili domači umetniki za ustvarjanje nesposobni. Za Sejalca, ki ga je naslikal pri »Tinkovcovem« kozolcu pri Suhi in mu je bil za model klepar Jože Vogrič, je rekel, da raje od glada umre, kot da bi ga poceni prodal.

Z veseljem se je odzval povabilu Nadežde Petrović l. 1907, naj pride v Beograd. Tu se je tudi seznanil z Maro Kovačević, učiteljico iz Zemuna. Med njima je vzklila nežna ljubezen. Želel si je urejenega zakonskega življenja in je tako naslovil prošnjo na cesarja za sprejem v državno službo. Prošnja je bila zavrnjena. Grohar je bil preponosen, da bi živel od ženine plače in se je odrekel zakonu. Razstavljal je v Trstu, na Poljskem, l. 1909 v Ljubljani in je doživljal velike uspehe.

V Škofji Loki, kjer je živel, sta mu lakota in pomanjkanje pripravljala zavrtno bolezen. O svojem pomanjkanju ni rad tožil, včasih pa je v obupu glasno obsojal slovenske mogotce, ki imajo denarja za vse koristne in nekoristne stvari, za domačega umetnika pa nimajo skorjice kruha. Silno si je želel v Italijo, da bi si okrepil zdravje in se izpopolnil v umetnosti. To je bila njegova tiha, neizpolnjena želja, ki jo je le redkim razodel. Jeseni l. 1910 je Grohar resno zbolel. Večinoma se je mudil v gostinski sobi v Prajerici, se tresel od mraza in se grel pri peči. Zdravnik mu je svetoval v bolnico, katere pa se je Grohar zelo bal, kot da bi slutil, da se iz nje ne povrne več. V februarju 1911 leta je prišel k Jakopiču v Ljubljano. Ta obisk je opisal Jakopič takole: »Nekega dne, ko se je jel sneg tajati, pride Grohar k meni, izmučen do smrti: noge so se mu šibile in osušeni čeljusti sta mu šklepetali od mraza. In ko sem pogledal v njegove oči, spoznal sem, da je svoje delo že dokončal. Ivan, zdaj pojdeš v Italijo: uredi svoje posle in pripravi se hitro na pot, ker pomlad se že bliža. Z nerazumnimi očmi me pogleda in s slabotnim glasom me začudeno vpraša: »Kaj praviš? V Italijo pojdem? Saj nimam denarja in nikdo mi ga ne bo dal. To ni mogoče, to ni res!« »Prav gotovo boš šel! Deželni odbor ti da podporo in pojdeš, kamor ti drago. Pa slab si — pojdi najprej k zdravniku, da ti kaj svetuje...« Po Jakopičevem prizadevanju je Grohar dobil podporo. Neizrečeno se je veselil potovanja v Italijo. Primoran je končno odšel v bolnico, kjer je ob pol polnoči 19. aprila 1911 umrl.

Na zadnji poti so ga spremili na pokopališče pri Sv. Križu samo najbližji in najzvestejši prijatelji, od sorodnikov pa njegov svak Martin in nečak Janez Golja. Zapuščenost, v kateri je zadnji čas živel, ga je spremila tudi v grob. Šele čas po smrti ga je približal ljudem in pokazal njegovo veljavo.

Pokojni dr. Karel Dobida je razdelil obdobje Groharjevega dela na tri dobe. V prvi dobi, ki obsega čas od začetka do prve njegove vrnitve iz tujine, se vidi silni napor, katerega je moral umetnik obvladati, da je prekoračil prve tehnične zapreke. To obdobje je obdobje učenja. V drugi dobi od l. 1900 do 1905 išče sredstva za svoj lastni izraz. To so leta iskanja. V tretjem, zadnjem obdobju se umetnik povzpne do absolutne umetnosti. Ta leta pomenijo plodni razmah. To je obdobje, ko so nastala njegova najboljša dela, dela, ki predstavljajo njegov umetnostni lik, leta ustvarjanja, kjer njegova umetnost dozori. Ozrmo se na prvo obdobje njegovega ustvarjanja, na njegova mladostna dela, ki sestavljajo zbirko v Sorici. Odprta je bila 29. maja 1960 in je nameščena v dveh sobah župnišča, kjer je Grohar tudi svoj čas bival. Največja zasluga pri ureditvi te zbirke gre bivšemu soriškemu župniku Francetu Gačniku. Zastopana so najzgodnejša dela mladega Groharja, njegovi prvi poskusi in dela, nastala v času šolanja. V eni izmed sob je njegovo slikarsko stojalo, skatla za barve in kamen za mletje barv. Na vratih pa visi njegov suknjič. Zbirka je prav gotovo lep spomenik soriškemu rojaku, ki je vse življenje trpel pomanjkanje in revščino, se učil, napredoval in se dvigal, ki je veroval vase in v svoje poslanstvo tem trdneje, čim manj je bilo priznanj in uspehov.

Groharjeva zbirka mladostnih del v Sorici obsega naslednja dela: 1. Marija, 1888; 2. Portret Franje Tavčarjeve, 1895; 3. Marija s sv. Dominikom, 1894; 4. Portret moža, 1894; 5. Srečanje župnika Eržena z Abrahamom, 1894; 6. Emavs; 7. Muca; 8. Portret neznanega moža; 9. Sv. Družina, 1895; 10. Pozdrav iz Sorice; 11. Krajina; 12. Sv. Nikolaj, 1896; 13. Jaslice, 1896; 14. Župniku Jamniku za 50 letnico, 1896; 15. Sv. Neža; 16. Študija za oltarno sliko; 17. Znamenje; 18. Vrtnice; 19. Sv. Florijan (študija za oltarno sliko).

Skupaj torej 19 del. 16 slik je olje na platno; 1 je olje na papir; 1 svinčnik in 1 perorisba s tušem na papirju. Med deli so trije portreti, tri krajine, 1 tihožitje, 11 slik z religiozno vsebino in mala ljubka muca. Verjetno bi bilo v tej zbirki več njegovih del. Po zatrdilu Groharjevega nečaka Janeza Golje je takoj po slikarjevi smrti prišel v Hejblarje župnik Karlin in vzel več slik. Te so Karlinovi iz Plevne izročili Loškemu muzeju ob ustanovitvi. Med prvimi, ki je naročil slike Groharju, je bil soriški župnik Jamnik. Najstarejše ohranjeno delo je slika Marije iz leta 1888, to je iz časov, ko se je Grohar učil pri Milanesiju v Zagrebu. To sliko je Grohar izdelal za domače župnišče.

Kar se je Grohar v Gradcu naučil, je uporabil pri cerkvenih kompozicijah, kjer se je moral ozirati tudi na okus naročnika. Slikal je bolj ali manj za vsakdanji kruh. Strogi šolski realizem je za tedaj še vedno močan. Kasneje kaže Grohar že več samostojnosti, telesnost skuša doseči z rahlim senčenjem, kolorit, v začetku svetel, postane temen, rjavi toni so mu zelo všeč. Idealizirane nabožne slike vsekakor ne pomenijo pomembne stopnje v Groharjevem umetniškem razvoju. Nabožne slike so tako zelo ugajale, da je dobil še več cerkvenih naročil. Grohar je živel od teh cerkvenih naročil, vendar so cerkvene slike duhovniki slabo plačevali in Grohar je živel v precejšnjem pomanjkanju. Vsekakor pa je po izdelanih cerkvenih slikah kazal, da se bo razvil v dobrega cerkvenega slikarja.

Zanimivo je, kako je nastal portret Franje Tavčar. Podpora, ki jo je prejemal za šolanje v Gradcu, je bila zelo nizka, tako da je Grohar pozimi l. 1892 ostal brez denarja. Peš se je napotil iz Gradca v Ljubljano. Že pri vojakih je slišal govoriti o Tavčarju in tako se je napotil k njemu. Tavčar mu

je dal petdesetak in dve fotografiji z namenom, da nariše dva portreta. Eden od njih je portret Franje Tavčar z letnico 1895.

Leta 1894 je dovršil za župnišče v Sorici Marijo s sv. Dominikom in Emavs. Za župnišče v Zalem logu je izdelal Srečanje Abrahama z župnikom Erženom, za farno cerkev pa Sv. Miklavža.

Grohar je v tej prvi dobi slikal na šolsko realističen način in uporabljal izredno fine in nežne barve, kar je lepo razvidno iz slike Jaslice. Slika je iz leta 1896 in visi v eni izmed spominskih sob župnišča v Sorici. Jaslice je Grohar kopiral po Honthorstovem Rojstvu, ki je v galeriji Uffizi v Firencah. Figure so prav tako postavljene v prostor kot pri Honthorstu. Drže posamezn-

Ivan Grohar: Jaslice (foto Fr. Planina)

nih figur so enake, razlikujejo se le toliko, kolikor je figura za malenkost nagnjena v desno ali levo stran, naprej ali nazaj. Na Honthorstovi sliki imamo naslikanega pastirja več; tega je Grohar po vsej verjetnosti opustil zaradi tega, ker se zdi, kot da ne bi spadal v to kompozicijo.

Honthorst Gerard je bil holandski slikar, rojen v Utrechtu 1590, umrl pa je leta 1656. Gerard je bil učenec Abrahama Bloemaerta (1564—1651). Bloemaert se je učil v Parizu. Čeprav Italije ni nikoli obiskal, je v njegovih kasnejših delih čutiti vpliv najpomembnejšega italijanskega slikarja na prehodu iz 16. v 17. stoletje Caravaggia. Tudi Bloemaertovi učenci so našli svoje vzore v Caravaggiovi umetnosti. Privlačevale so njegove kompozicije z gostim mrakom in močno svetlobo in s krepkimi modeliranimi telesi. Od vseh njegovih učencev je za življenja užil največ slave Honthorst, ki je bil zelo znan v Italiji, tako da je po svojih nočnih prizorih dobil vzdevček Cherardo della Notte (nočni Gerard). Med njegovimi deli je prej omenjeno Kristusovo rojstvo iz leta 1621.

Motivi Kristusovega rojstva so bili med slikarji zelo priljubljeni. Kamnita votlina ali zapuščen hlev, obdan z jagnjeti in pastirji, ki kleče in molijo okrog Jezusa, je zelo pogosta. V kompoziciji ne sme manjkati Jožef. V sredini so običajno jaslice in dete na njih. Zraven pa Marija, osliček in voliček, ki grejeta s svojo toploto otroka. Močna svetloba napolni temni prostor.

Slika Jaslice, olje, platno, dimenzije 75 × 83, desno spodaj je signatura Grohar 96. Slika je dobro ohranjena in je v pozlačenem okvirju.

Sliko je Grohar napravil leta 1896, in sicer v Spodnji Soriči v hiši pod župniščem, p. d. pri Žnidarju, kjer je imel prostorno sobo. Tu je izmenoma bival štiri leta, v tej sobi so nastale Jaslice. Jaslice je daroval svojemu dobrotniku župniku Jamniku istega leta. Ta slika je bila za božič vedno v stranskem oltarju, dokler ni v letu 1960 dobila svoje stalno mesto v eni izmed sob župnišča. Po ustnem izročilu naj bi Groharju za model bili naslednji Soričani: za Marijo mati Pintar Marije, ki je bila takrat že mati treh otrok, za Jožefa je bil »ta črni Tine«, tako so Soričani imenovali nekega siromaka, pastir na levi strani slike, ki kleči, naj bi bila neka Lenka, siromašna žena. Vsi trije so že zdavnaj umrli. Jezuščkov obrazek je povzel po takrat 7-letni Soričanki Tereziji Kejžar, ki je danes stara 77 let. Ta žena je pripovedovala, da mu je bila velikokrat kot dekle za model kakšne svetnice. Ker je imela dolge, svetle kite, je Grohar zahteval, da si jih razplete in skodra.

Figuralna kompozicija je razdeljena na dva trikotnika. Jožef, Marija in klečeči pastir zraven Marije sestavljajo en trikotnik, ostale tri figure pa drugega. V sredini leži dete. Odločilni činitelj je svetloba, ki pada na otrokovo telo in se najmočneje razširja na mater ter na klečeča pastirja na levi in desni strani ter se polagoma izgublja na obrazih Jožefa in ostalih dveh pastirjev. Obleka Marije je svetlo rdeče barve. Njen plašč oziroma ogrinjalo, ki je vrženo preko desne rame in rok ter vidno na levi strani od pasu navzdol, je svetlo modre barve. Gube oblačila so temno modre. Marijini prsti so dolgi. Odejo drži z obema rokama, vendar sta od desne roke vidna samo dva prsta. Drža rok je rahla, nežna, materinska. Njeni lasje so gladko počesani, dolgi in zadaj kot da bi bili speti. Lasje, oči in obrvi so rjave barve. Čelo visoko, oči ozke, precej podolgovate. Ustnice so ozke in rdeče. Nasploh izžareva Marijina podoba precejšno nežnost. Dete leži na belkasti odeji. Gube pri odeji so svetlo modro rumene barve. Dete je ljubko, plavalaslo z velikimi okroglimi očmi. Kontura telesa z rdečkasto barvo. Prsti rok so bolj zabrisani. Za Marijo stoji Jožef v zelenem ogrinjalu. Gube oblačila so rjavkaste. Lasje so rjavi, prav tako brada, oči in obrvi. Vidna je njegova desna roka, s katero si pridržuje ogrinjalo. Zraven Marije je pastir s rjavimi lasmi, ki mu vise v redkih pramenih. Njegova obleka je umazano rjavo siva, oči rjave, ustnice ozke in rdeče. S prstom kaže na Jezusa. V levi roki drži palico. Roki sta močni. Njegov nos je zavihan in na koncu precej oster. Za njim si sivolasni pastir zakriva obraz oziroma čelo z desno roko. Gosta brada, brki in lasje so sivkasti. Njegovo ogrinjalo je temno rjavo. Rokavi ogrinjala pa so precej široki. Zraven njega stoji pastir v zeleni obleki, čez pas in desno ramo ima ozek pašček rjave barve. Lasje in oči so rjave barve, ustnice rdeče. Z levo roko si zakriva zgornji del obraza. Ovratnik njegove obleke je umazano rjav. Zraven njega kleči pastir. V desni roki drži palico. Njegovi lasje so rjavkasto sivi, zlasti ob čelu. Obrvi ima rahlo zabrisane, sicer pa iste barve kot lase. Ustnice ima razprte. Čez nekakšen brezrokavnik v rjavi oziroma rdečkasto rjavi barvi ima ogrinjalo, ki je spredaj od pasu navzdol nagubano v enaki barvi. Srajca je sivkasta, rokavi so zavihani čez komolec, kar se lepo vidi na desni roki. Čisto v ospredju je trava v zelenkasto rjavi barvi. V ozadju je sivo skalovje, ki na desni strani prehaja v temno sivkasto ozadje, ki je precej zabrisano.

Oči vseh figur, razen Jezuščka, so bolj ozke in podolgovate oblike. Bradati figuri (Jožef in sivolasni pastir) sta si zelo podobni. Brada in brki so enaki,

razlika je samo v barvi. Če si si volasi pastir ne bi zakrival zgornjega dela obraza, bi bila podobnost verjetno še večja. Roke pastirjev so močne, delovne. Nosova sprednjih dveh pastirjev precej izstopata od ostalega obraza, precej šiljasta sta. Ustno izročilo o modelih je lahko resnično, kajti obrazi na Groharjevi sliki so nekoliko drugačni kot na Honthorstovi. Zlasti to lahko trdimo za Marijo. Za ostale pa bi lahko rekli, da se obrazi toliko razlikujejo, kolikor je ta ali oni obraz debelejši ali bolj suh. Drže in položaj rok pri figurah pa so čista kopija.

Morda sem našemu poetu slovenske krajine napravila krivico s tem, ko sem opisala ravno tisto delo, ki je najmanj njegovo, vendar so tudi začetne faze slikanja važne pri naslednjem umetnikovem delu in nakazujejo njegov razvoj.

R é s u m é

GROHAR ET LA COLLECTION DE SES OEUVRES DE JEUNESSE A SORICA

A l'occasion du centenaire du peintre Ivan Grohar (1867—1911), l'auteur raconte sa vie en se servant de quelques biographies déjà publiées et de témoignages recueillis dans son village natal Sorica auprès de certaines personnes qui l'ont connu. Il parle ensuite de la collection de ses oeuvres de jeunesse conservée au presbytère du village. Parmi ces 19 tableaux réalistes et académiques, »La crèche« qui date de 1896 mérite une attention particulière. Les villageois connaissent encore le nom des personnes que le jeune artiste a prises pour modèle. Par la composition des figures et par la répartition de la lumière, ce tableau rappelle la »Nativité« du peintre hollandais Gerard Honthorst qui se trouve dans la galerie Uffizi à Florence.